OBSERVAŢII PRIVITOARE LA MORFOLOGIA DIN *CODICELE POPII BRATUL*[1]. PRONUMELE

DE

C. DIMITRIU

§ 1. Considerînd că cercetarea exhaustivă a textelor vechi oferă date utile pentru istoria limbii române, am inventariat toate formele pronumelor şi adjectivelor pronominale din *Codicele popii Bratul* (= CPB), pe care le-am comparat cu toate formele pronumelor şi adjectivelor pronominale din alte două texte din secolul al XVI-lea — *Codicele Voroneţean* (= CV) şi *Tetraevanghelul* lui Coresi (= CT) — şi cu un text din secolul al XX-lea — *Baltagul* lui M. Sadoveanu (= SB)[2]. Prin studierea acestui material de limbă, pe de o parte se poate face caracterizarea manuscrisului care constituie obiectul cercetării de faţă, anume *Codicele popii Bratul*, iar pe de altă parte se pot evidenţia unele particularităţi ale evoluţiei sistemului pronominal al limbii române.

§ 2. Ideea unităţii limbii române scrise din epoca veche îşi găseşte confirmarea nu numai în apariţia a aproximativ aceleiaşi cantităţi de pronume în textele cercetate[3], ci şi în utilizarea în aceste texte — cu puţine excepţii — a aceloraşi pronume, aşa cum se vede în tabelul 1 :

Din tabel rezultă că pronumele şi adjectivele pronominale comune în cel puţin două dintre textele avute în vedere deţin aproape toate procentele (98,26% în CPB, 99,63% în CV şi 99,90% în CT), faţă de care pronumele şi adjectivele pronominale întîlnite într-un singur text se găsesc în proporţii neglijabile (1,72% în CPB, 0,35% în CV şi 0,08% în CT). Proporţia ceva mai mare de pronume şi adjective pronominale din CPB nu ne permite să individualizăm, prin aceasta, textul respectiv, datorită faptului că cele mai multe procente în plus din CPB (1,16% pentru 62 pronume şi adjective pronominale cuvinte-text) se explică prin separarea interogativelor *care* (13 întrebuinţări), *ce* (34 întrebuinţări) şi *cine* (15 întrebuinţări) de relativele cu aceleaşi corpuri fonetice (operaţie ce nu a fost făcută în indicele la CV şi CT). Celelalte cîteva procente reprezentate de pronumele şi adjectivele întîlnite numai în CPB (0,56%) — ca deallfel şi acelea numai din CV (0,35%) şi numai din CT (0,08%) — permit, în limitele acestor proporţii foarte reduse, o oarecare individualizare a textelor, dacă luăm în consideraţie circulaţia pronumelor şi adjectivelor pronominale respective. Astfel, faţă de două pronume regionale sau ieşite din uz din CV[4] şi tot de două din CT[5], în CPB numărul pronumelor şi adjectivelor

---

[1] Alte articole privitoare la morfologia din *Codicele popii Bratul* am publicat în RRL, XX, 1975, nr. 6, p. 639—644, AUI, XXII, 1976, p. 13—18, XXIII, 1977, p. 41—47, şi XXV, 1975 (sub tipar).

[2] Inventarul tuturor formelor pronumelor şi adjectivelor pronominale, de care ne folosim în lucrarea de faţă, nu poate fi publicat în cadrul acestui articol, întrucît are 26 p. dactilografiate.

[3] În CPB, pronumele apar în număr de 60(2,4%) cuvinte-titlu cu 5271 (18,14%) cuvinte-text, în CV, 42 (2,81%) cuvinte-titlu cu 1960 (17,78%) cuvinte-text, iar în CT, 51 (2,22%) cuvinte-titlu cu 11.039 (19,36%) cuvinte-text.

[4] Este vorba de *cinescu*, cu frecvenţa 4, şi *ăl*, cu frecvenţa 2.

[5] Avem în vedere pe *eusi*, în forma *mineşi*, cu frecvenţa 6, şi pe *tusi*, în forma *tineşi*, cu frecvenţa 2.

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

Tabel 1

Pronumele (adjectivul pronominal)	CPB		CV		CT	
	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
Acel(a), acest(a), alalt, alt(ul), care, ce, cel(a), cest(a), ceva, cine, cît, dînsul, el, eluşi, eu, însul, însumi, meu, mulţi, neştine, nici un(ul), nimeni, nimic, noi, nostru, nusul, oarecare, orice, său, se, tău, toţi, tu, unul, voi, vostru, vreun(ul).	4 900	92,96	1 748	89,18	10 967	99,34
acelaşi, cel(a) ce, săuşi	266	5,04	204	10,40	— —	—
atît(a), cineşi, cineva, cîtva, oarecît, ori(şi)cine, puţini, varecît, voişi.	14	0,26	—	—	61	0,56
altoarece, ălalalt, care (int.), *careşi, carevare, ce* (int.), *cine* (int.), *cineşicu, cîte, unii, destui, tăuşi.*	91	1,72	—	—	— —	—
neşchit	—	—	1	0,05	2	0,01
alteeva, ăl, cinescu	—	—	7	0,35	—	—
celălalt, cuşi, tuşi	—	—	—	—	9	0,08

pronominale regionale sau ieşite din uz este de şase[6], de unde rezultă că textul la care ne referim are, în această privinţă, un caracter regional şi arhaic ceva mai pronunţat.

În favoarea ideii unităţii limbii române vechi se poate invoca şi clasificarea după conţinut a pronumelor şi adjectivelor pronominale din CPB, CV şi CT (vezi tabelul 2).

Această clasificare arată că unele deosebiri în ceea ce priveşte frecvenţa găsim doar în CT, la pronumele personale, reflexive şi demonstrative. Proporţia mult mai mică de pronume reflexive din CT se explică, însă, prin modul de alcătuire a indicelui acestui text, în care indice nu se notează locurile unde apare *se*, ci se face trimitere la verbele la diateza reflexivă. Este posibil ca neluarea în consideraţie a pronumelui reflexiv *se* să justifice — într-o oarecare măsură — proporţiile mai mari ale pronumelor personale şi demonstrative din CT. Dacă facem abstracţie de aceste lucruri, atunci putem spune că în textele vechi cercetate categoriile de pronume se utilizează în următoarele proporţii: cca 42% pronume personale, cca 13% pronume reflexive, cca 1% pronume de întărire, cca 8% pronume posesive, cca 15% pronume relative şi interogative, cca 11% pronume demonstrative şi tot cca 11% pronume nehotărîte.

Comparînd — pe baza primului tabel din acest paragraf — pronumele comune tuturor textelor vechi cercetate cu acelea din *Baltagul* lui M. Sadoveanu, constatăm că cu excepţia a şase pronume *(alalt, cesta, eluşi, însumi, neştine, nusul)* a căror frecvenţă în textele vechi este doar de aproximativ 3%[7], celelalte 36 pronume întîlnite în CPB, CV şi CT cu frecvenţa de aproximativ 90%[8] apar şi în SB cu frecvenţa tot de aproximativ 90%[9].

[6] Acestea sînt: *altoarece, ălalalt, careşi, tăuşi*, care apar cîte o dată, *carevare*, cu frecvenţa 4, şi *cineşicu*, cu frecvenţa 15.

[7] Aceste şase pronume au frecvenţa 168 (3,18%) în CPB, 62 (3,16%) în CV şi 306 (2,77%) în CT.

[8] Cele 31 de pronume au frecvenţa 4732 (89,77%) în CPB, 1686 (86,02%) în CV şi 10661 (96,57%) în CT.

[9] Cele 31 de pronume din SB comune cu textele vechi cercetate totalizează 5519 întrebuinţări, ceea ce faţă de 6249 de pronume din SB reprezintă 88,31%.

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

Tabel 2

Felul pronumelor (adjectivelor pronominale)	CPB		CV		CT	
	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
Personale *(eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, ele, dînsul, însul, nusul)*	2 162	41,01	846	43,16	5 804	52,57
Reflexive *(sieşi, şie, şi, sineşi, sine, se, s)*	731	13,86	238	12,14	87	0,78
De întărire *(însumi, însuşi* etc ; *euşi, tuşi, eluşi voişi)*	52	0,98	21	1,07	136	1,23
Posesiv (*meu, tău* etc.; *tăuşi, săuşi)*	421	7,98	141	7,19	852	7,71
Interogativ şi relativ *(care, ce, cel(a) ce, cine, cît)*	770	14,60	302	15,40	1 472	13,33
Demonstrativ *(acela, acelaşi, acesta, alalt, ăl, ălalalt, cela, celălalt, cesta)*	576	10,92	199	10,15	1 623	14,70
Nehotărît *(alteeva, altoarece, altul, atît(a), careşi, carevare, ceva, cineşcu, cineşi, cineşicu, cineva, cîte unii, citva, destui, mulţi, neşchit, neştine, nici unul, nimeni, nimic, oarecare, oarecît, orice, ori(şi)cine, puţ ni, un(ul), varecît, vreun(ul).*	553	10,49	213	10,86	1 065	9,64

Dacă adăugăm cele cîteva pronume comune doar în două texte vechi şi în SB[10], precum şi acelea care apar într-un singur text vechi şi în SB[11] — toate la un loc reprezentînd 15 cuvinte-titlu cu cca 6% cuvinte-text în CPB, cca 10% în CV, cca 0,50% în CT şi cca 8% în SB — atunci găsim aici o probă a marei stabilităţi a sistemului pronominal românesc : aceleaşi 46 de pronume şi adjective pronominale reprezintă aproximativ 95% din totalul întrebuinţărilor pronumelor şi adjectivelor pronominale atît în textele vechi cercetate, cît şi în textul modern.

Deosebirea dintre textul modern şi textele vechi se poate face cu ajutorul următoarelor 22 de pronume şi adjective pronominale cu frecvenţa 193 (3,08%) care nu apar în textele vechi cercetate, ci numai în SB : *acestălalt* (1)[12], *altcineva* (2), *careva* (4), *ce fel de* (5), *cutare*(2), *domnia sa* (2), *domnia ta* (1), *domnia voastră* (1), *dumnealor* (2), *dumnealui* (5), *dumneata*(113), *dumneavoastră* (28), *fiecare* (4), *ista*(4), *măria sa* (1), *măria voastră* (1), *nişte* (1), *oricare* (1), *preasfinţitul* (2), *preaslăvitul* (1), *sfinţia sa* (7) şi *sfinţia ta* (5). După conţinut, aceste 22 de pronume şi adjective pronominale întîlnite numai în SB se grupează astfel : două, cu frecvenţa

[10] În CPB, CT şi SB apar pronumele *atît(a)*, *cineva*, *cîtva*, *ori(şi)cine* şi *puţini*, care au frecvenţa 8 (0,15%) în CPB, 46 (0,41%) în CT şi 48 (0,76%) în SB, iar în CPB, CV şi SB apar *aceleaşi* şi *cel(a) ce*, cu frecvenţa 260 (4,93%) în CPB şi 203 (10,36%) în CV. Precizăm că *cel(a) ce* apare şi în CT, dar în indicele acestui text *cel(a) ce* a fost trecut la un loc cu *cel(a)*.

[11] În CT şi SB apare *ăsta*, cu frecvenţa 1 (0,009%) în CT şi 190 (3,04%) în SB, şi *celălalt*, cu frecvenţa 1 (0,009%) în CT şi 43 (0,68%) în SB ; în CV şi SB apare *alteeva*, cu frecvenţa 1 (0,05%) în CV şi 4 (0,06%) în SB ; în sfîrşit în CPB şi SB apare *care* (inter.), *ce* (inter.), *cine* (inter.) şi *destui*, care au frecvenţa 65 (1,23%) în CPB şi 325 (5,20%) în SB. Menţionăm că interogativele *care*, *ce* şi *cine* apar şi în CV şi CT, dar în indicele textelor respective au fost trecute la un loc cu relativele.

[12] Cifra din paranteză indică frecvenţa absolută a pronumelui sau adjectivului pronominal respectiv.

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

5 (0,08%), sînt demonstrative[13]; șase, cu frecvența 14 (0,22%), sînt nehotărîte[14]; unul, cu frecvența 5 (0,08%), este interogativ[15]; în sfîrșit 13, cu frecvența 169 (2,70%), sînt de reverență[16]. Cu alte cuvinte, ceea ce deosebește — din punctul de vedere al sistemului pronominal — textul modern de textele vechi cu care facem comparația este prezența în SB a unei cantități relativ mari de pronume de reverență[17] și absența acestor pronume din CPB, CV și CT.

§ 3. Referindu-ne la pronumele personale, acestea se întrebuințează în textele cercetate așa cum se vede în tabelul 3:

Tabel 3

	CPB		CV		CT		SB	
	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
eu	183	3,47	125	6,37	769	6,96	567	9,07
tu	127	2,40	70	3,57	485	4,39	265	4,24
el	713	13,52	249	12,70	2 221	20,11	757	12,11
ea	65	1,23	23	1,17	307	2,78	535	8,56
noi	265	5,02	79	4,03	159	1,44	94	1,50
voi	340	6,45	149	7,60	697	6,31	63	1,00
ei	322	6,10	109	5,56	742	6,72	221	3,53
ele	29	0,55	9	0,45	47	0,42	141	2,25
dînsul	7	0,13	6	0,30	23	0,20	74	1,18
însul	70	1,32	19	0,96	263	2,38	12	0,19
nusul	41	0,77	8	0,40	91	0,82	—	—

Din tabel rezultă că atît în textele vechi cît și în cel modern, pronumele personale propriu-zise *(eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, ele)* au ponderea cea mai mare, însumînd 2 044 (94,54%) întrebuințări, iar celelalte pronume personale *(dînsul, însul, nusul*[18]*)* se utilizează sporadic (118 întrebuințări, reprezentînd 5,45%). Din punctul de vedere al folosirii persoanelor, se

[13] Este vorba de *acestălalt* și *ista*.

[14] Acestea sînt: *altcineva, careva, cutare, ficcare, niște* și *oricare*. Unele dintre ele apar în secolul al XVI-lea în alte texte decît acelea avute în vedere aici, cum ar fi *Cazania a doua* a lui Coresi (*altăcineva* 67/11; *cutarele* 435/35; *ficcarele* 267/13; *nește* 198/26) sau *Palia de la Orăștie* (*cutarele* 251/16 — 17).

[15] Ne referim la *ce fel de*.

[16] Avem în vedere pe *domnia sa, domnia ta, domnia voastră, dumnealor, dumnealui, dumneata, dumneavoastră, măria sa, măria voastră, preasfințitul, sfinția sa* și *sfinția ta*. Menționăm că substantivele din componența acestor pronume de reverență apar și în secolul al XVI-lea. Referindu-se, însă, la pronumele de reverență în acest secol, Al. Rosetti (*Istoria limbii române*, București, 1968, p. 497, 521, 541) dă exemple numai din textele netraduse. Totuși, și în textele traduse din secolul al XVI-lea apar construcții care pot fi considerate pronume de reverență. De exemplu, *mări(i) lui*, în *Cazania a doua* a lui Coresi, 1/12 și în *Palia de la Orăștie*, 11/14; *domniei lui*, în *Cazania a doua* a lui Coresi 1/14, *domniei meale*, în *Cazania a doua* a lui Coresi, 1/19. În secolul următor, pronumele de reverență devin frecvente chiar și în literatura religioasă. De exemplu, în *Cazania* lui *Varlaam* întîlnim pe *dumneata*, 428/28, *măria sa*, 39/28, *măria lui*, 123/4, *svenția sa*, 14/6 etc. Interesant este și faptul că acolo unde în secolul al XVI-lea se folosește un pronume personal, în secolul al XVII-lea apare uneori un pronume de reverență. Compară: *Doamne, de ești tu, zi-mi să vii către tine pre apă*, *Cazania a doua* a lui Coresi, 267/26 — 27, cu *Doamne, de ești măria ta dzi-mi să vin la tine pre apă*, *Cazania* lui Varlaam, 199/18 — 19 (în acest ultim text apare, însă, și *tu* la p. 196/23).

[17] Cele 13 pronume de reverență cuvinte-titlu reprezintă — față de totalul de 66 pronume din SB — aproape 20%, iar cele 169 de ocurențe constituie — față de totalul de 6 249 (vezi și nota 9) — aproape 3%.

[18] Acest pronume, fiind ieșit din uz, nu apare în SB. Pentru proveniența lui *nusul* din *însul*, vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 541.

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

observă diferențe de la un text la altul, aceste diferențe putînd fi motivate uneori de lungimea textului sau alteori de conținutul acestuia. De exemplu, față de textele scurte (CV, cca 10.000 cuvinte-text) sau cu lungime medie (CPB, cca 30.000 cuvinte-text; SB, cca 40.000 cuvinte-text), în care pronumele *el* apare în proporții de cca 13%, în textele cu lungime mai mare (CT, cca 60.000 cuvinte-text) pronumele respectiv se folosește în proporție de peste 20%. Referindu-ne la conținut, constatăm că în textele religioase, unde persoanele de gen feminin apar sporadic, pronumele *ea* se întîlnește foarte puțin (între cca 1% și cca 3%), în timp ce în SB, unde personajul principal este Viioria Lipan, *ea* apare în proporție de aproape 9%.

Privitor la întrebuințarea cazurilor, în toate textele cercetate nominativele *eu* și *tu*, precum și nominativ-acuzativele *voi* și *ei* apar fără nici un fel de deosebire față de limba literară actuală. La nominativ-acuzativul celorlalte persoane, însă, găsim unele forme care nu au fost preluate de limba literară modernă. Cîteva dintre acestea vor fi reprezentînd fapte de grafie, în sensul unor greșeli de scriere: *ellu*, CPB, 531/12,; *noe*, CPB, 12/8; *nui*, CPB, 357/7; *nnoi*, CV, 83/8 etc. Altele sînt fonetisme regionale sau ieșite din uz: *mene*, CPB, 64/7; *miînre*, CV, 60/8 — 9; *meînre*, CV, 67/12; *me*, CPB, 15/10, CV, 19/4; *tire*, CV, 72/12; *tiînre*, CV, 42/8; *elă*, CPB, 93/17, CT, 2r/12; *elu*, CPB, 8/6, CV, 35/4, CT, 3v/1; *lă*, CPB, 22/18; *lu*, CPB, 12/13, CV, 10/10; *ia*, CPB, 48/4, CV, 45/4, CT, 2r/11; *nă*, CV, 15/4; *vă*, CT, 118v/16; *iale*, CPB, 120/21, CV, 61/12, CT, 11r/23. Notăm aici și că proteza lui *î-* la acuzativul *îl* sau *îi* nu apare în textele vechi cercetate, dar este destul de frecventă în SB (*îl* se întîlnește de 66 de ori și *îi* de 21 de ori)[19]. Forme flexionare propriu-zise care să apară în vreunul din textele vechi și să nu mai fie întrebuințate în limba literară modernă nu am întîlnit.

Cele spuse în legătură cu nominativ-acuzativul sînt valabile — schimbînd ceea ce trebuie schimbat — și la genitiv-dativ. Ne referim la faptul că și la aceste cazuri apar unele greșeli de scriere[20], unele fonetisme regionale sau ieșite din uz[21], nu se întîlnește proteza lui *î-* la *îmi*, *îți* etc. în textele vechi ci numai în cel modern[22] și nu se găsesc forme flexionare propriu-zise în textele vechi care să nu apară în textul modern.

Așa stînd lucrurile, în sensul că particularitățile prezentate nu permit individualizarea textelor, am făcut apel, pentru aceasta, la toate „formele" pronumelor personale — indiferent de natura lor morfologică, fonetică sau chiar grafică — pe care le-am grupat în *literare* (păstrate în limba literară modernă) și *neliterare* (abandonate în stadiul actual al limbii literare)[23] — vezi tabelul 4.

Din tabel se vede că în textele cercetate apar 46 de forme păstrate în limba literară iar numărul formelor neacceptate de limba literară modernă este de mai mult de două ori mai mare, și anume, 105. Cu toate acestea, *importanța maximă revine formelor literare, care asigură stabilitatea limbii*, lucru care rezultă și din frecvența lor aproximativă (obținută prin raportarea numărului total al întrebuințărilor literare și neliterare la numărul formelor respective). Astfel, în CPB o formă literară se repetă de cca 31 de ori, în timp ce una neliterară de numai cca 6 ori; tot la fel, în CV o formă literară are frecvența aproximativă 10, iar una neliterară doar aproximativ 3; în CT o formă literară apare de aproximativ 86 de ori, față de una neliterară întîlnită de numai aproximativ 17 ori; în sfîrșit, în SB găsim o singură formă neliterară (anume, *dînsu*, p. 572), pe care nici nu o mai luăm în considerație din punctul de vedere al repetării, în timp ce fiecare formă literară se repetă de aproximativ 59 de ori.

Urmărind proporțiile formelor pronominale literare și neliterare, observăm o diferențiere a textelor. Astfel, *textul cu cel mai pronunțat caracter arhaic și regional este CV*, în care aspectele

---

[19] Pentru această problemă, vezi S. Pușcariu, *Considerațiuni asupra sistemului fonetic și fonologic al limbii române*, DR, VII, 1931 — 1933, p. 14 și *Pe marginea cărților*, p. 462 — 463; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 407.

[20] De exemplu, *țe*, CPB, 43/15, *lue*, CPB, 296/15, *luiu*, CPB, 11/4, *lur*, CPB, 341/2 etc.

[21] Acestea sînt: *miie*, CPB, 392/3; *mă*, CT, 45v/2; *ț*, CT, 39v/8; *ță*, CPB, 64/21, CT, 38r/12; *ii* (la f., sg., G) CPB, 430/21; *noao*, CPB, 59/16, CV, 24/5, CT, 10r/17; *noo*, CPB, 351/6; *nuao*, CPB, 352/15; *nă*, CV, 15/4; *voao*, CPB, 7/9, CV, 12/6, CT, 3v/; *voo*, CV, 22/11; *vă*, CT, 118v/11; *loră*, CPB, 42/17, CT, 10r/9; *lură*, CPB, 139/17; *luru*, CPB, 139/7; *loru*, CPB, 14/1, CV, 5/13; *la* CPB, 3/13; CV, 8/7, CT, 30v/17.

[22] Totalul formelor de dativ cu *î-* din SB este de 99.

[23] În tabel, la rubrica „pronumele" trecem toate formele pronominale respective, indiferent dacă apar în toate textele sau numai în unele dintre ele. La CT, formele transcrise în indice *mâ* și *vâ* au fost considerate literare apreciind că ѫ din originalul chirilic poate fi redat aici prin *ă*.

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

Tabel 4

Felul formelor	Pronumele	CPB		CV		CT		SB	
		nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
literare	*eu, mine, mă, m, mie, îmi, mi; tu, tine, te, ţi, ţi; el, îl, l, lui, îi, i ; ea, o, ei, îi, i ; noi, ne, ni ; voi, vă, vi, v ; ei, îi, i, lor, le, li; ele, le ; dînsul, dînşii, dînsa,dînsele; însul, înşii, însa, însele.*	1 461	67,57	481	56,85	3 996	68,84	2 728	99,96
neliterare	*mîînre, meînre, mene, men<e> , me, miamu, mĕ, miie, mŭ ; tire, tîînre, tĕi, tĕm(u), tĕră, tĕu, ţ, ţŭ, ţe, ţĕi, ţĕu, ţĕră ; elŭ, elu, ellu, lŭ, lu,lue,luiu, lu<i> , iau ; ia, ii ; nnoi, noe, nui, no<i> , voi, nă, n, nĕu, noao, nuao, noo, nĕ ; vŭ, veă, voao, vao, voo ; lur, lorŭ, lurŭ, loru, luru, lo<r> , lă, lĭmu ; iale, <i> ale, lĕu ; diînsŭ, diînsu, <din>su, dinsul, diînsul, dinsulă, dînsu, diînşi, dinşii, diînşii, deînşii, diînsa, dinse, dinsele, diînsele ; ânsŭ, însu, ănsu, ă<n>su, însu, iînsu, insul, nsul, ânsulŭ, însulŭ, nsulă, înşi, ănşi, ănşii, inşii, insa, ănse, înesele, nsele ; nusu,nusul, nusulă,nusulu, rusul, rosul, rusulu, nuşi, nuşii, nusa, nuse, nusele.*	701	32,42	365	43,14	1 808	31,15	1	0,03

regionale sau ieşite din uz ale pronumelor personale însumează cca 43% şi, ca urmare, formele păstrate în limba literară depăşesc doar cu puţin jumătate din totalul întrebuinţărilor (cca 57%). În această privinţă, *CPB se aseamănă foarte mult cu CT, ambele fiind mai puţin arhaice şi regionale decît CV* (formele literare ale pronumelor din CPB şi CT depăşesc două treimi — cca 68% — ceea ce face ca formele neliterare să reprezinte mai puţin de o treime — cca 32%). Cît priveşte SB, *aici formele regionale şi arhaice au fost complet eliminate*, formele literare ale pronumelor realizînd aproape 100% (singura formă neliterară *dînsu* considerăm că este de factură populară).

§ 4. La pronumele reflexiv se constată o creştere a proporţiei de la textele vechi (13,86% în CPB şi 12,14% în CT[24]) la textul modern (20,21% în SB). Această creştere se repartizează inegal la formele neaccentuate şi accentuate ale pronumelui reflexiv, şi anume (vezi tabelul 5):

[24] Nu am luat în consideraţie şi CT, întrucît în indicele acestui text nu se notează şi formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv, pentru acestea făcîndu-se trimitere la verbele la diateza reflexivă.

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

Tabel 5

Cazul		CPB		CV		SB	
		nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
Dativ	neacc.	46	0,87	31	1,50	234	3,74
	acc.	—	—	2	0,10	1	0,01
Acuzativ	neacc.	637	12,08	186	9,48	1 014	16,22
	acc.	48	0,91	19	0,96	14	0,22

Aşadar, sporirea proporţiei de la textele vechi la textul modern apare numai la formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv (la cele accentuate putînd vorbi chiar de o scădere) şi mai ales la acuzativ (în raport cu dativul, unde creşterea este de cca 3 procente faţă de CPB şi de cca 2 procente faţă de CV, la acuzativ creşterea este de cca 4 procente faţă de CPB şi de cca 6 procente faţă de CV). Întrucît formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv se folosesc exclusiv ca anexe ale verbelor iar formele neaccentuate de dativ ale acestui pronume apar şi ele în majoritatea cazurilor tot pe lîngă verbe, putem aprecia că de la stadiul vechi la cel modern al limbii române a crescut numărul şi întrebuinţarea verbelor „reflexive" (însoţite de pronumele reflexiv, indiferent de diateza la care se află).

Privitor la circulaţia formelor, constatăm că, în comparaţie cu limba literară modernă[25], în textele cercetate nu apar doar formele accentuate de dativ *sie* şi *şieşi*. La fel ca la pronumele personal, şi la pronumele reflexiv în textele vechi nu este atestată forma de dativ cu *i-* proclitic (care apare cu frecvenţă mare — 108 — în SB) iar mulţimea formelor acestui pronume se explică prin aspectele fonetice regionale sau ieşite din uz[26]. Raportul dintre formele literare şi cele neliterare ale pronumelui reflexiv este următorul (vezi tabelul 6):

Tabel 6

Felul formelor	Pronumele	CPB		CV		SB	
		nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
Literare	*şi, îşi, şie, sieşi, se, s, sine, sineşi.*	654	89,46	202	84,87	1 263	100%
Neliterare	*ş, şŭ, şe ; sĕ, sĕu, sĕră, să, şi ; sene, sîine, sineş, sinele, sineleş, sineleşe, sineşŭ, sinieş, sineloruş.*	77	10,53	36	15,12	—	—

Şi aici se observă că formele literare sînt mai puţine la număr, dar au o importanţă mai mare rezultată din frecvenţa lor[27], iar formele neliterare, deşi mai numeroase, sînt mai puţin importante, avînd o frecvenţă mai mică[28]. În afara acestor lucruri, mai putem sublinia că textul

[25] Pentru formele pronumelui reflexiv în limba literară modernă, vezi Academia R.S. România, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1965 [= Gram. Acad.], I, p. 152.

[26] Menţionăm că nu am ţinut cont de valorile pe care le au diferite forme ale pronumelui reflexiv.

[27] Cele opt forme literare se repetă de cca 81 de ori în CPB, de cca 25 de ori în CV şi de cca 157 de ori în SB.

[28] Formele neliterare — în număr de 17 — sînt de mai mult de două ori mai numeroase decît cele literare dar se repetă de numai cca 4 ori în CPB şi de cca 2 ori în CV.

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

modern se deosebește de textele vechi prin aceea că nu conține nici o formă regională sau ieșită din uz de pronume reflexiv, precum și faptul că, din punctul de vedere al acestui pronume, CPB are în general aceleași caracteristici cu CV, de care se deosebește doar prin frecvența ceva mai mare a formelor literare (față de cca 90% cît reprezintă formele literare în CPB, în CV acestea constituie numai cca 85%).

§ 5. Pronumele și adjectivul pronominal de întărire nu apare în SB. În textele vechi cercetate, acest pronume și adjectiv pronominal cunoaște, pe lîngă formele păstrate în limba literară modernă[29], și altele constituite din diverse forme ale pronumelor personale propriu-zise la care s-a adăugat reflexivul *-și (mineși, tineși, eluși* etc.)[30]. Frecvența tuturor pronumelor și adjectivelor pronominale de întărire este redusă, însumînd 52 (0,98%) ocurențe în CPB, 21 (1,07%) în CV și 136 (1,23%) în CT. Proporțiile mici și asemănătoare nu permit individualizarea vreunuia din textele vechi cercetate, acest lucru putîndu-se realiza într-o oarecare măsură cu ajutorul circulației formelor [31], pe care o prezentăm în tabelul 7 :

Tabel 7

Felul formelor	Pronumele (adjectivul pronominal)	CPB		CV		CT	
		nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
Literare	*însumi, însămi, însuți, însăți, însuși, însăși, înșine, înșivă, înșiși*	26	50,00	12	57,14	77	56,61
Neliterare	*mineși, tineși, însuș, însușĭ, înșușĭ,însușu,însă<și>, eluș, eluși, luișĭ, iașĭ, iași, eișĭ, voișĭ, voișivă, înșișĭ, înșiș, eișĭ, eișĭ, loruș, loruș, loruși, ialeși*	26	50,00	9	42,85	59	43,38

De aici se vede că în această privință CPB — în care formele literare și cele neliterare apar în proporții egale (și anume, 50%) — este mai arhaic decît CV și CT, în care formele literare reprezintă cca 57% iar cele neliterare cca 43%.

§ 6. Din punctul de vedere al frecvenței pronumelui și adjectivului pronominal posesiv, textul modern se deosebește de textele vechi cercetate. Astfel, față de SB, unde pronumele și adjectivul pronominal posesiv reprezintă doar 2,69% (168 întrebuințări) din totalul pronumelor și adjectivelor pronominale, în CPB, CV și CT proporția acestuia este de aproape trei ori mai mare : 7,98% (421 întrebuințări) în CPB, 7,19% (141 întrebuințări) în CV și 7,71% (852 întrebuințări) în CT.

O altă deosebire dintre textul modern și textele vechi constă în prezența numai în textele vechi a posesivelor cu *-și* (*tăuș*, CPB 46/19 ; *saleșĭ*, CPB, 27/18... ; *săișĭ*, CV, 26/2), precum și în absența din textul modern a formelor regionale sau ieșite din uz.

În privința formelor pronumelor și adjectivelor pronominale posesive, constatăm că, exceptînd pe *vo(a)streei* din CPB, 268/10, 300/10, 337/2 (la care, prin analogie cu substantivele feminine, am putea vorbi de fenomenul arhaic de necontopire a desinenței *-e-* cu *-e-* din articolul *-ei*), toate celelalte forme sînt sau greșeli de scriere, sau fonetisme regionale ori ieșite din uz, așa cum se vede în tabelul 8[32].

Din tabel rezultă că, deși diferențele dintre texte sînt destul de mari, totuși se poate desprinde ideea generală că formele literare — mai puține la număr (16) — se repetă mai des

[29] Pentru acestea vezi *Gram. Acad.*, I, p. 154 — 155.

[30] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 541, le trece pe acestea alături de *însuși, sieși, sineși*, la reflexive.

[31] Am considerat *literare* și ceea ce în indicele la CT este transcris *însâmi, însâți, înșivă*.

[32] Ceea ce în indicele la CT este transcris *tâu, tâi, noastră, voastră* am considerat forme literare (vezi și nota anterioară).

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

(de cca 21 de ori în CPB, de cca 6 ori în CV şi de cca 32 de ori în CT), iar formele neliterare — mai numeroase (25) — se repetă de mai puţine ori (de cca două ori în CPB, o dată în CV şi de cca 13 ori în CT). Individualizarea textelor luate în discuţie se poate face — din punctul de vedere al pronumelui şi adjectivului pronominal posesiv — utilizînd formele regionale sau ieşite din uz : după textul modern, în care nu apare nici o formă neliterară, textul cu cele mai puţine forme neliterare este CPB (cca 17%), urmat de CV (cca 24%) şi de CT (cca 38%). Faptul că CT se situează, în această privinţă, pe ultimul loc se explică prin frecvenţa mare a posesivului de persoana I, la care toate formele (în număr de 326) sînt neliterare *(mieu, miu, miei, mă, mia, mĕle)*.

§ 7. Pronumele şi adjectivele pronominale demonstrative întîlnite în textele cercetate sînt cele din tabelul 9.

Tabel 8

Felul formelor	Pronumele (adjectivul pronominal)	CPB		CV		CT		SB	
		nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
Literare	*mei, tău, tăi, ta, tale, său, săi, sa, sale, nostru, noştri, noastră, noastre, vostru, voastră, voastre.*	348	82,66	107	75,88	525	61,61	168	100%
Neliterare	*mieu, mle<u>, miu, mlei, mtii, mĕ, mia, mĕle, mĕlĕ, tui, taa, tăuş, săişi, săiş, saleşă, saleş, saleşu, nustru, no<s>tru, voştru, voştri, voştre, vostră, voastreei, vostreei.*	73	17,33	34	24,09	327	38,38	—	—

Tabel 9

Pronumele	CPB		CV		CT		SB	
	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
acesta	267	5,06	92	4,69	558	5,06	95	1,52
cesta	9	0,17	2	0,10	31	0,28	—	—
ăsta	—	—	—	—	1	0,009	190	3,04
ista	—	—	—	—	—	—	4	0,06
acela	208	3,94	63	3,21	730	6,61	136	2,17
cela	56	1,06	20	1,02	269	2,43	110	1,76
ăl	—	—	2	0,10	—	—	—	—
acestălalt	—	—	—	—	—	—	1	0,01
celălalt	—	—	—	—	1	0,009	43	0,68
alalt	25	0,47	13	0,66	33	0,29	—	—
ălalalt	1	0,01	—	—	—	—	—	—
acelaşi	10	0,18	7	0,35	—	—	16	0,25
Total	576	10,88	199	10,15	1 623	14,70	595	9,52

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

Utilizarea demonstrativelor în proporții de cca 10% atît în CPB și CV[33] cît și în SB poate constitui un argument în favoarea unității limbii române vechi și a sta ilității sistemului ei pronominal[34]. Pronumele și adjectivele pronominale demonstrative oferă, însă, și posibilități de individualizare a textelor. De exemplu, în SB nu se întrebuințează deloc arhaicul *cesta*, întîlnit sporadic în CPB, CV și CT, dar se folosește foarte mult popularul *ăsta*, utilizat o singură dată în CT[35], și de cîteva ori chiar regionalul *ista*, care nu apare în textele vechi cercetate; în SB găsim formația mai recentă *acestălalt*, neîntîlnită în textele vechi, iar în acestea din urmă apare arhaicul *alalt*, neîntîlnit în textul modern ș.a.m.d.

Mulțimea formelor demonstrativelor, constituită din 44 de forme literare[36] și din 121 de forme neliterare[37], se explică prin grafii improprii *(acestu<ia>*, CPB, 89/4, *ăcaasta*, CPB, 84/2, *cestoro*, CPB, 449/15 etc.) sau mai ales prin fonetisme regionale ori ieșite din uz *(acestu*, CPB, 54/7, CV, 51/13; *aceștĕ*, CPB, 12/11, CT, 32[r]/13, *acelaș*, CPB, 319/8, CV, 157/5 etc.) și numai rareori prin forme flexionare regionale sau ieșite din uz *(aceiia*, CPB, 155/9—10; *aceei*, CV, 40/3)[38]. Frecvența tuturor formelor demonstrativelor este cea din tabelul 10.

Tabel 10

Felul formelor	CPB		CV		CT		SB	
	nr.	proc	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
Literare	225	39,06	75	37,68	655	40,33	400	67,22
Neliterare	351	60,93	124	62,31	969	59,66	195	32,77

Așadar și din acest punct de vedere putem vorbi de unitatea textelor vechi, în sensul că în toate acestea formele neliterare — mai numeroase decît cele literare — apar în proporții asemănătoare (cca 60%). Prin aceasta, toate textele vechi cercetate se deosebesc de textul mo-

[33] Proporția cea mai mare a demonstrativelor din CT este dată de folosirea mai frecventă a demonstrativelor de depărtare (vezi tabelul), ceea ce poate constitui un mijloc de individualizare a acestui text.

[34] La demonstrativele care au existat în româna veche și care au fost abandonate ulterior putem nota alături de *alalt* și pe *acestaș*i, întîlnit de 8 ori în *Cazania a doua* a lui Coresi (192/18 — 19, 213/34, 284/8, 313/1, 316/37, 317/1 — 2, 334/2) și de două ori în *Cazania* lui Varlaam (318/26 — 27, 329/19).

[35] În texte religioase din secolul al XVI-lea popularul *ăsta*, în forma *asta*, mai apare o dată și în *Cazania a doua* a lui Coresi, 285/19. Pentru alte forme populare și regionale ale demonstrativelor la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 541 — 542.

[36] Acestea sînt: *acest, acesta, acestui, acestuia, acești, aceștia, acestor, acestora, această* (aici încadrăm și pe *acestă* din CT), *aceasta, acestei, acesteia, aceste, acestea, acel, acela, acelui, aceluia, acei, aceia, acelor, acelora, aceea, acea, acelei, aceleia, acele, acelea, cel, cela, celui, celuia, cei, ceia, celor, celora, cea, ceea, cele, acestălalt, celălalt, același, aceeași*.

[37] Ne referim la *acestŭ, acestu, acestu<ia>, aceșt*e, *aceștĕ, acestĕ* (m., pl., N — A), *ăcastă, ăcestă, ăcesta, ăcasta, ăcaasta, dceștii, acești, aceștia, aceștiia, aceștea, acesteia, acestiia* (ultimele șapte forme sînt de f., sg., G — D), *ăcaste, ăcĕste, aciaste, acestĕ, ăcĕstea, aciastĕ, aciaștia, ăcaste, acestĕ, ăcĕstĕa, acestia, ăcĕștia, ăcasta* (ultimele trei forme sînt de f., pl., N — A), *acestoru, cestŭ, cestu, cesta, cestui, cestuia, ceșt*i, *ceșt*e, *cĕștĕ, cĕstă, cĕsta, časta, cĕste, cestorŭ, cestoru, cestoro, ast-, astă, asta, ista, istuia, acelŭ, acelu, acelua, ăcaia, acia, aceloru, ace, ăca, aceă, acia, ăcaă, ăcaia, ăcĕia, aceia, iačaia, dĕcĕe, aceiia, aceei, ăcĕiia, ăcĕle, dĕcĕle, ăcalĕ, ăcĕlĕ, acelĕ, dĕcĕlĕ, ăcĕlia, ăcialĕ, acialia, acel<e>a, celŭ, ceiia, celoru, ča, cĕia, čaia, ceia, ce<l>e, čale, ciale, cĕle, cialĕ, čalĕ, cĕlĕ, čalia, ăcĕlĕlalte, alaltŭ, alalt, alaltu, alaaltu, alalŭtu, aalaltu, allaltŭ, alăltui, alaltuia, alalți, alâltora, alaltâ, alalte, alăltoru, alâltora, alalatu, acelaș, ăcaiașe, ăcaiaș, ăcĕiași, ăcĕiaș, ăcalĕș*.

[38] Pentru forma de genitiv-dativ refăcută și, deci, mai tîrzie *acelei(a)*, vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 541.

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

dern, în ultimul dominante fiind formele literare ale pronumelor și adjectivelor pronominale demonstrative (aproape 70%).

§ 8. Prezentăm pronumele și adjectivele pronominale relative și pronumele și adjectivele pronominale interogative într-un singur paragraf, datorită faptului că în unele dintre indicele utilizate acestea sînt trecute la un loc, iar flexiunea relativelor și interogativelor — atunci cînd sînt comune — este identică. În textele cercetate se întîlnesc următoarele pronume și adjective pronominale relative și interogative (vezi tabelul 11):

Tabel 11

Pronumele	CPB		CV		CT		SB	
	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
care	78	1,47	16	0,81	40	0,36	296	4,73
ce	299	5,67	59	3,01	1 068	9,67	297	4,75
ce fel de	—	—	—	—	—	—	5	0,08
cel(a) ce	250	4,74	196	10,00	—	—	11	0,17
cine	109	2,06	19	0,96	303	2,74	56	0,89
cît	34	0,64	12	0,61	61	0,55	19	0,30
total	770	14,60	302	15,40	1 472	13,33	684	10,91

Tabel 12

Felul formelor	Pronumele (adjectivul pronominal)	CPB		CV		CT		SB	
		nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
Literare	*care, căruia, căreia, cărora ; ce ; ce fel de ; cel ce, cela ce, celuia ce, cei ce, ceia ce, celora ce, ceea ce, cele ce ; cine, cui; cît, cîți, cîtă, cîte.*	652	84,67	198	65,56	1 430	97,14	683	99,85
Nelitera-re	*ca<re> , carĕ, caarĕ, carta, carele, carile, cărele, carelĕ, cari, carii ; che, cea, ča ; cel cĕră, cela ča, cela ci, c<e> la ce, celuia cei, ce<i> ce, cee ce, cea ce, cĕ ce, cia ce, cia ceet, čaă ce, ceia ce (f., sg., N—A), cĕia ce, cĕe ce, čaia ce, ciaia ce, čale ce, cĕle ce, ciale ce, čalia ce, cĕlĕ ce, ciale ce, čalĕ ce, cĕla ce, cĕlia ce ; cene, cîinre, cinĕu, cîtă, cătu, citu, căți, cătu, căți, căte.*	118	15,32	104	34,43	42	2,85	1	0,14

După cum se vede, pronumele și adjectivele pronominale relative și interogative permit distingerea textului modern, în care relativele și interogativele se folosesc mai puțin (cca 10% din totalul pronumelor și adjectivelor pronominale), de fiecare dintre textele vechi cercetate, unde relativele și interogativele sînt mai frecvente (cca 14% din totalul pronumelor și adjecti-

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

velor pronominale). Această distincție poate fi susținută și cu întrebuințarea unora dintre relative și interogative, în sensul că în epoca veche *care* se folosește mai puțin (în jur de 1 %) decît în epoca modernă (aproape 5 %), textul modern cunoaște și interogativul *ce fel de* inexistent în textele vechi, în SB pronumele relativ compus *cel(a) ce* apare mult mai puțin decît în CPB și CV[39] etc.

Din punctul de vedere al circulației, totalitatea formelor pronumelor și adjectivelor pronominale r lative și interogative se grupează așa cum se vede în tabelul 12.

Tabel 13

Pronumele (adjectivul pronominal)	CPB		CV		CT		SB	
	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
altceva	—	—	1	0,05	—	—	4	0,06
altcineva	—	—	—	—	—	—	2	0,03
altoarece	1	0,01	—	—	—	—	—	—
alt(ul)	59	1,11	14	0,71	146	1,32	115	1,84
attt(a)	2	0,03	—	—	7	0,06	8	0,12
careși	1	0,01	—	—	—	—	—	—
careva	—	—	—	—	—	—	4	0,06
carevare	4	0,07	—	—	—	—	—	—
ceva	12	0,22	8	0,40	12	0,10	55	0,88
cinescu	—	—	4	0,20	—	—	—	—
cineși	1	0,01	—	—	11	0,09	—	—
cinești cu	15	0,28	—	—	—	—	—	—
cineva	1	0,01	—	—	22	0,19	15	0,24
cite unii	1	0,01	—	—	—	—	—	—
citva	—	0,01	—	—	1	0,009	13	0,20
cutare	—	—	—	—	—	—	2	0,03
destui	3	0,05	—	—	—	—	8	0,12
fiecare	—	—	—	—	—	—	4	0,06
mulți	18	0,34	8	0,40	139	1,25	32	0,51
neșchit	—	—	1	0,05	2	0,01	—	—
neștine	44	0,83	18	0,91	25	0,22	—	—
nici un(ul)	26	0,49	15	0,76	25	0,22	35	0,56
nimeni	12	0,22	5	0,25	79	0,71	35	0,56
nimic	31	0,58	17	0,86	63	0,57	41	0,65
niște	—	—	—	—	—	—	1	0,01
oarecare	36	0,68	15	0,76	6	0,05	4	0,06
oarecît	2	0,03	—	—	2	0,01	—	—
oricare	—	—	—	—	—	—	1	0,01
orice	5	0,09	3	0,15	2	0,01	8	0,12
ori(și)cine	3	0,05	—	—	12	0,10	3	0,04
puțini	1	0,01	—	—	4	0,03	9	0,14
toți	204	3,87	68	3,46	339	3,07	111	1,77
un(ul)	65	1,23	32	1,63	166	1,50	102	1,63
varecît	1	0,01	—	—	1	0,009	—	—
vreun(ul)	4	0,07	4	0,20	1	0,009	29	0,46
total	553	10,49	213	10,86	1 065	9,64	641	10,25

[39] Așa cum am arătat și în nota 10, în CT apare *cel(a) ce*, dar în indice elementele componente ale acestui pronume relativ compus au fost trecute sub *cel(a)* și, respectiv, sub *ce*. Acest lucru motivează într-o anumită măsură proporția sporită (aproape 10%) a lui *ce* în CT. Pentru relația dintre unele pronume relative, vezi Maria Iliescu, *Concurența dintre pronumele relative* care *și* ce, SG, I, p. 25 — 33 ; ideea existenței unui pronume relativ compus am susținut-o în *Observații în legătură cu folosirea cuvîntului CEL(A) în* Cazania a doua *a lui Coresi*, AUI, XV, 1969, p. 41 — 54.

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

Din tabel se vede că formele neliterare ale relativelor și interogativelor sînt — cîteva — greșeli de scriere (*ca <re>*, CV, 140/12, *che*, CPB, 411/19, *ceă*, CPB, 6/10 etc.), cele mai multe, fonetisme regionale sau ieșite din uz (*cĕia ce*, CPB, 9/2, CV, 42/4 ; *cene*, CPB, 14/4, *cîinre*, CV, 34/11 etc.) și o parte, fapte de morfologie (*cari*, m., pl., N—A, CPB, 301/9) sau mai ales de sintaxă (*carele* CPB, 62/10, CV, 28/11—12, SB, 588 ; *carĕ*, CPB, 123/4, CV, 107/10 ; *carii*, CPB, 229/5, CV, 41/6 etc.). Întrebuințarea diferită a tuturor formelor pronumelor și adjectivelor pronominale relative și interogative arată că textul cel mai arhaic și regional este CV, unde formele neliterare constituie cca 35%, la polul opus situîndu-se SB, unde apare o singură formă neliterară (0,14%), anume *carele* (vezi mai sus). Din celelalte două texte vechi, cel mai apropiat de limba literară modernă este CT, unde formele neliterare reprezintă mai puțin de 3%, CPB — unde formele neliterare însumează cca. 15% — plasîndu-se în această privință între CV și CT.

§ 9. Pronumele și adjectivul pronominal nehotărît[40] este reprezentat în textele cercetate prin formele indicate în tabelul 13.

Tabelul arată că și pronumele cel mai bogat în cuvinte-titlu, în cadrul căruia în timp s-au produs cele mai multe fluctuații, ilustrează ideea stabilității sistemului pronominal românesc, în sensul că în decurs de patru secole și în texte atît de variate din punctul de vedere al conținutului pronumele și adjectivul pronominal nehotărît se folosește în proporții foarte apropiate (cca 10%). Fluctuațiile la care ne-am referit, cu ajutorul cărora putem deosebi textul modern de textele vechi, vizează 11 unități[41] utilizate în CPB, CV și CT și neîntîlnite în SB, care sînt de circulație populară (*cîte unii, oarecît*) sau mai ales regionale ori ieșite din uz (*altoarece, careși, carevare, cinescu, cineși, cineșicu, neșchit, neștine, varecît*). Pentru individualizarea textelor vechi, putem apela la pronumele „rare", cum este *cinescu* din CV și *cineșicu* din CPB, precum și la circulația formelor. În această ultimă privință, constatăm că și la pronumele și adjectivul pronominal nehotărît formele neliterare se explică prin greșeli de scriere (*al<ț>iii* CPB, 399/21, *nece u<n>*, CT, 85^{v}/11—12, *cine* [= *nice*] *unul*, CPB, 44/11 etc) sau cel mai adesea prin fonetisme regionale ori ieșite din uz (*atîțe*, CPB, 281/1, CT, 194^{r}/5 — 6 ; *cinș*, CPB, 316/14, CT, 11^{v}/23 ; *neștene*, CPB, 373/17 etc.) și numai rareori ceea ce nu s-a impus în limba literară de mai tîrziu reprezintă fapte de morfologie (*oarecari* — m., pl., N — A , CPB, 200/8) sau de sintaxă (*cîte uniia*, CPB, 227/14, *niminilĕ*, CPB, 194/10, *oarecarele*, CPB, 254/12, CV, 68/11, CT, 128^{v}/2 etc.). În textele cercetate apar 65 de forme păstrate de limba literară modernă[42] și 117 care astăzi nu se mai folosesc[43], a căror frecvență este așa cum se vede în tabelul 14.

Prin urmare, pronumele și adjectivele pronominale nehotărîte confirmă ideea că dintre textele vechi cercetate cel mai îndepărtat de limba literară modernă este CV, unde formele regionale sau ieșite din uz ajung la cca 60%, iar cel mai apropiat de stadiul actual al limbii literare este CT, unde formele neliterare constituie doar cca 35%. Din acest punct de vedere,

---

[40] Aici încadrăm și ceea ce *Gram. Acad.*, I, p. 178 — 179 numește pronume negativ.

[41] Față de totalul de 35 de pronume și adjective pronominale nehotărîte, aceste 11 unități folosite numai în textele vechi reprezintă aproape o treime.

[42] Acestea sînt : *alceva, alcineva, alt, altul, altui, altuia, alți, alții, altora, altă, alta, alteia, alte, altele, altor, atîta, atîția, atîtea, careva, ceva, cineva, cuiva, cîtăva, cîteva, cutare, destul, deștule, fiecăruia, fiecărui, fiecăre, mulți, multe, nici un, nici unul, nici o, nimeni, nimenea, nimănui, nimic, nimica, niște, oarecare, oarecărui, oricare, orice, oricine, orișicui, puțini, puține, toți, tuturor, turorora, toate, unul, unui, unuia, unii, unor, unora, una, unei, unele, vreun, vreunul, vrco.*

[43] Este vorba de : *altuceva, altuoarece, altă, altu, altulă, altuln, alții, al<ț>iii, <a>lții, altoră, dĕltă, atîță, carĕșă, carevare, carevarele, cîinrescu, cîinrescuș, cineși, cineșă, cineș, cineșicu, cineșăcu, ceneșăcu, cinescu, cîte uniia, neșchită, neșchite, neștine, neștene, neștiînre, nescui, neștinii, nece un, nece u<n>, nece uîn, neč uîn, nece unu, nece unnu, nece uru, nice unul, neč unul, nece unul, nece urul, nece urulă, cine* [= *nice*] *unul, nice unuia, nece unuia, nece uruia, nece unia, nece urii, nič o, neč o, nece uo, nece ură, nece ura, nece întru ura, nice una, nečuna, neč una, nimenĕ, nimene, nimĕ, nimĕ, nimia, nimine, nimeînre, niminrile, niminile, niminilĕ, nemânui, nemânuia, nemunue, nemunuia, nimărui, nemică, nimică, nemica, oarecarele, oînrecarele, orecarele, oarecari, oarecarii, oarecarei, oarecarĕ, oarecătă, oarecăți, carecîte, oarece, oare de ce, oarecine, tuți, tuturorŭ, tuturoru, tuturu, tooate, tolĕ, unu, uru, u<n>, unol, urul, unulă, unulu, onii, urii, ura, varecătă, varecîtă, vrun, vru<n>, vruîn, vrunti, vriurii, vruo, vrună, vrura.*

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)

Tabel 14

Felul formelor	CPB		CV		CT		SB	
	nr.	roc.	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
Literare	324	58,59	86	40,37	694	65,16	633	98,75
Neliterare	229	41,41	127	59,62	371	34,83	8	1,24

CPB — în care formele neliterare însumează cca 41% — se situează între cele două extreme, apropiindu-se mai mult de CT[44].

§ 10. Din cercetarea cantitativă a pronumelor și adjectivelor pronominale din CPB, CV, CT, și SB putem desprinde următoarele concluzii:

a) Textele vechi cercetate sînt *unitare*, unitatea lor rezultînd din faptul că: pronumele și adjectivele pronominale comune în cel puțin două texte reprezintă mai mult de 98% din totalul întrebuințărilor pronumelor (vezi § 2); felurile pronumelor se folosesc în proporții asemănătoare, și anume, cca 42% personale, cca 13% reflexive, cca 1% de întărire, cca 8% posesive, cca 15% relative și interogative, cca 11% demonstrative și cca 11% nehotărîte (vezi § 2); nu apare proteza lui *î-* (*îmi, îți* etc.) la dativul și acuzativul pronumelor personale și reflexive (vezi § 3 și § 4); pronumele de întărire cunoaște și alte unități decît cele păstrate în limba literară de mai tîrziu, anume *mineși, tineși, eluși* etc. (vezi § 5), aceeași situație întîlnindu-se și la posesive, unde găsim și forme ca *tăuși, săiși* etc. (vezi § 6); frecvența foarte mare (cca 60%) a demonstrativelor în forme neliterare (vezi § 7) iar la relative și interogative *care* se folosește mai puțin și *cel*(a) *ce* mai mult în raport cu textul modern (vezi § 8).

b) *Stabilitatea* sistemului pronominal al limbii române poate fi probată prin aceea că: 46 de pronume și adjective pronominale însumează cca 95% din totalul întrebuințărilor pronumelor atît în textele cercetate din secolul al XVI-lea, cît și în cel din secolul al XX-lea (vezi § 2); în cadrul pronumelor personale, ponderea cea mai mare în toate textele cercetate o au personalele propriu-zise (cca 95%), celelalte pronume personale (*dînsul, însul, nusul*) realizînd abia cca 5% (vezi § 3); formele literare ale pronumelor personale și reflexive se repetă mult mai des decît cele neliterare (vezi § 3 și § 4).

c) *Evoluția* de la secolul al XVI-lea la secolul al XX-lea s-a realizat prin: apariția în SB a 13 pronume de reverență, cu o frecvență de 169 (2,70%), ceea ce reprezintă foarte mult în raport cu CPB, CV și CT, unde se poate spune că nu există astfel de pronume (vezi § 2); sporirea proporției formelor neaccentuate de acuzativ și dativ ale pronumelor reflexive din SB în raport cu CPB, CV și CT, ceea ce arată că în epoca modernă verbele „reflexive" — pe lîngă care apar aceste forme — sînt mai frecvente decît în epoca veche (vezi § 4); în SB, formele neliterare ale pronumelor se întrebuințează extrem de rar și numai în scopuri artistice, în timp ce în CPB, CV și CT aceste forme reprezintă fapte de limbă și apar foarte des (vezi § 3 — § 9).

d) Urmărind caracterizarea *Codicelui popii Bratul*, observăm că nu toate pronumele conduc spre aceeași idee în privința *locului* ocupat de acest text în raport cu celelalte. Astfel, CPB este mai arhaic și regional decît celelalte două texte vechi datorită faptului că: are șase pronume și adjective pronominale regionale sau ieșite din uz neîntîlnite în celelalte texte vechi (*altoarece, ălalalt, careși, carevare, cineșicu, tăuși*), față de CV care are numai două (*cinescu, ăl*) și de CT care are de asemenea două (*mineși, tineși*) — vezi § 2; formele neliterare ale pronumelui și adjectivului pronominal de întărire se folosesc în proporție mai mare în CPB (cca 50%) decît în CV și CT (cca 43%) — vezi § 5. Prin alte fapte, însă, și anume, prin proporția mai mică de forme neliterare de pronume reflexive (vezi § 4) și de pronume și adjective pronominale posesive (vezi § 6), CPB se apropie mai mult decît CV și CT de stadiul modern al limbii literare. În sfîrșit, conținînd forme neliterare de pronume personal, relativ, interogativ și nehotărît mai puține decît CV și mai multe decît CT, CPB se situează între CV, care este cel mai arhaic dintre textele vechi cercetate, și CT, care este cel mai apropiat de limba literară modernă (vezi § 3, 5, 8, 9).

[44] Menționăm că formele neliterare din SB sînt *nimene* (514, 552, 579, 589, 591, 617, 624) și *unu* (581).

BDD-A1449 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:52 UTC)